

ESKİÇAĞ HİNDİSTAN TARİHİNİN İKİ BUDDHİST HAMİSİ: MAURYA İMPARATORU AŞOKA VE KUŞAN KRALI KANIŞKA

Yalçın KAYALI *
İlgaz HAKMAN **

Öz

Bu makale aracılığıyla, Hint tarihi literatüründe Buddhist hamiler olarak adlandırılan kral Aşoka ve Kanişka'nın siyasi hayatı, kültür tarihi perspektifinden ele alınarak bir derlem çalışması olarak sunulmaya çalışılmıştır. Başta Hint Buddhizm'i olmak üzere Maurya İmparatoru Aşoka ve Kuşan Kralı Kanişka dönemlerinde Buddhist kültür içerisinde yaşanan değişimler ve gelişimler kronolojik bir sırayla aktarılmıştır. Amacımız, erken dönem Hint kültür tarihinde ve sonrasında Asya'ya yayılan Buddhist kültürün, Hint siyasi tarihindeki yerini, Aşoka ve Kanişka dönemleri özelinde incelemek olmuştur. Bu çalışmayla, öncelikle Hint, sonrasında da Asya kültüründe oldukça önemli bir yer edinmiş olan Buddhizm'in, siyasi tarihin iki farklı döneminde göstermiş olduğu gelişim, değişim ve etkileşim süreçlerine dikkat çekilmiş olmuştur.

Anahtar Kelimeler

Hint Kültürü
Buddhizm
İmparator Aşoka
Kral Kanişka

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 06.05.2021
Kabul Tarihi: 20.05.2021
E-Yayın Tarihi: 25.06.2021

TWO BUDDHIST PATRONS OF ANCIENT INDIAN HISTORY: THE EMPIRE OF MAURYA ASHOKA AND THE KING OF KUSHAN KANISHKA

Abstract

Through this article, the political life of kings Ashoka and Kanishka, who are called Buddhist patrons in the Indian history literature, is discussed from the perspective of cultural history and tried to be presented as a collection study. The changes and developments in Buddhist culture during the times of the Emperor Ashoka of Maurya and Kanishka King of Kushan, especially Indian Buddhism, were explained in chronological order. Our aim has been to examine the place of the Buddhist culture, which spread to Asia in the early Indian cultural history and later, in the Indian political history, specifically in the Ashoka and Kanishka periods. With this study, attention has been drawn to the development, change and interaction processes of Buddhism, which has gained a very important place in Indian and then Asian culture, in two different periods of political history.

Keywords

Indian Culture
Buddhism
Emperor Ashoka
King Kanishka

Article Info

Research Article

Received: 06.05.2021
Accepted: 20.05.2021
Online Published: 25.06.2021

* Doç. Dr. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Hindoloji Anabilim Dalı; AÜ, Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (APAM), ykayali@ankara.edu.tr. ORCID: 0000-0002-4917-3530.

** Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları (Hindoloji) Anabilim Dalı, ilgaz.h@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7217-7997.

GİRİŞ

Buddhist¹ düşünce, felsefi bir akım olarak Hindistan'da ortaya çıktığında; şehirler henüz kurulmuş ve siyasi birer merkez olarak yapılanmaya başlamıştı. Brahmanlığın, heterodoks olarak addettiği Buddhizm ve Cainizm gibi akımlar da işte bu şehir devletlerinin hızla büyüdüğü sırada gelişme göstermiş ve bu idari yapıların siyasi ve kültürel hayatını derinlemesine etkilemiştir.

Erken dönem Buddhist kaynaklarında, adı geçen şehirlere ithafen yedi ya da on farklı isimden bahsedilmektedir. Sonrasında hem edebiyatta hem de siyasi tarihte "solasa mahācanapada" adıyla bilinen on altı ayrı şehir devletinin varlığından söz edilmeye başlanmıştır. Erken dönem feodal yapılanmalarıyla birlikte Hint'e özgü kast sistemi de bütün keskin dogma ve kurallarıyla birlikte uygulanmaktadır (Nakamura, 2012: 11). İşte böyle bir dönemde ortaya çıkan Buddha, fikir ve öğretileriyle; hızla gelişen tüccar sınıfının kendisine, Brahmanizm'in izin verdiğinden daha yüksek bir sosyal konum sunmuştur. Öyle ki Buddhizm özü itibarıyla; özellikle toplumun alt kastlarının, Brahmanlar ve Kşatriyalar tarafından sömürülmesine izin vermiyor yani belli bir sınıfın diğerleri üzerinde sosyal üstünlük kurmasına felsefi olarak karşı geliyordu. Çalışmamıza konu olan Maurya İmparatoru Aşoka (M.Ö. 273-232) ve Kuşan Kralı Kanişka (M.S. 120-144) ise sözünü ettiğimiz geçiş döneminin akabinde Eski Hindistan'da hüküm sürmüş olan bu iki büyük imparatorluğa, tarihi bir ifadeyle, en parlak dönemlerini yaşatmış ve Hint tarihine adlarını; eskiçağ Hindistan'ının Buddhist hamileri olarak yazdırmışlardır.

Bu makalede Hint tarihi literatüründe Buddhist krallar olarak anılan Aşoka ve Kanişka'nın siyasi hayatı, kültür tarihi perspektifinden ele alınarak bir derlem çalışması olarak sunulmaya çalışılmıştır. Amacımız, erken dönem Hint kültür tarihinde ve sonrasında Asya'ya yayılan Buddhist kültürün, Hint siyasi tarihindeki yerini, Aşoka ve Kanişka dönemleri özelinde incelemek olmuştur. Bu çalışmayla, öncelikle Hint, sonrasında da Asya kültüründe oldukça önemli bir yer edinmiş olan Buddhizm'in, siyasi tarihin iki farklı döneminde göstermiş olduğu gelişim, değişim ve etkileşim süreçlerine dikkat çekilmek istenmiştir. Bu sebeple çalışmamızın "Hint Buddhizm'i Üzerine" başlığını taşıyan ilk alt bölümünde; konumuzun kültürel arka planına dikkat çekilmek istenmiştir. Sonrasında sırasıyla, Maurya İmparatoru Aşoka ve Kuşan Kralı Kanişka başlıklarını taşıyan alt bölümlerinde ise kültür tarihi perspektifinden; siyasi otorite ve din ilişkisi üzerinde durulmaya çalışılmış ve Eskiçağ Hindistan tarihindeki seyri ortaya konulmak istenmiştir.

1. Hint Buddhizm'i Üzerine

Buddhizm'in kurucusu olarak bilinen Buddha'nın tarihsel bir kişilik olarak gerçekliği, uzun yıllar boyunca araştırmacıların üzerinde düşündüğü bir tartışma konusu olmuştur.

¹ Çalışmanın genelinde; Sanskrit dili kökenli Buddhizm, Buddha, Buddhist ve Buddhacı gibi ilgili terminolojiye ait sözcüklerin aslına sadık kalınmış ve orijinal yazımları tercih edilmiştir. İlgili sözcükler dilimize Budizm, Buda, Budist ya da Budacı şeklinde aktarılsa da bu durum Sanskrit dili fonetiği kuralları gereğince hatalıdır.

Bunun temel sebebi, Buddha'nın ne yaşamı, ne de öğretilerine dair doğrudan hiçbir tarihi belge ya da bilimsel kaydın günümüze kadar ulaşmamış olması gösterilebilir. Bu konudaki bilgiler, çağdaşlarının ya da hemen ardından gelmiş olduğu sanılan kimselerin ilettikleri öykü ve anlatılara dayanmaktadır. Bu sebepten her ne kadar günümüzde -kesin yargılarla- Buddha'nın sarf ettiği iddia edilen sözlerine birçok farklı eserde yer veriliyor olsa da yaşamına dair kabul edilir gerçek bilgilere ulaşmak hiç de kolay değildir. Söz konusu bilgilere ancak farklı dönemlerde oluşturulmuş olan Buddhist Külliyat içerisindeki eserler ve Buddhist olmayan kaynaklarla yapılan karşılaştırmalı çalışmalar sonucunda elde edilen veriler aracılığıyla ulaşabilmek mümkündür.

Buddhizm'in kurucusu, kendini ne tanrının bir peygamberi ne de onun bir temsilcisi olarak ilan etmiştir. Gotama kendisinin, "Uyanmış" yani "Buddha" olduğunu söylemiş ve bu noktadan hareketle; ruhani bir rehber ve bir keşiş olduğunu ileri sürmüştür. Onun öğretileri ise yalnızca, insanların kurtuluşunu amaçlamıştır (Eliade, 2017, akt. Kayalı, 2018: 179). Dört soylu gerçek Buddha'nın öğretisinin özüdür. Aydınlanmasından kısa bir süre sonra, Benares'te verdiği ilk vaazda, bunları beş eski yol arkadaşının yani müridinin önünde dile getirmiştir. Buddha'ya göre, dünyanın bir tanrı, bir yaratıcı güç veya ruh tarafından yaratılmadığı açıktır. Dünya var olmaya devam eder, yani insanların iyi veya kötü davranışlarıyla sürekli yaratılır. Nitekim cehalet ve günahlar artınca, yalnızca insan hayatı kısalmaz, evren de bozulmaya yüz tutar. Bu yeniden yaratılma süreci, sadece Buddhizm'de değil, Hindistan menşeli tüm inanç sistemlerinde mevcuttur (Eliade, 2017, akt. Kayalı, 2018: 182).

Genel kanı, Buddha'nın kurtuluşa yani nirvanaya giden yolda yapılması gerekenleri, öğretileri vasıtasıyla müritlerine aktardığı yönündedir. Ancak Eliade'nin de ifade ettiği gibi, "Buddha hiçbir zaman Nirvāna tanımını sunmaz, ama sürekli onun bazı vasıfları üzerinde durur. Arhatlar'ın sarsılmaz mutluluğa eriştiğini, nirvananın bahtiyarlık olduğunu, aydınlanan kişinin ölüm-doğum çemberinden kurtularak bir tür ölümsüzlüğü elde ettiğini ve keşişlerin de bu mertebeye erişebileceğini bildirir" (Eliade, 2017: 125-126). Ancak nirvananın niteliği ne olursa olsun, ona ancak Buddha'nın öğrettiği yöntemle yaklaşılabileceği kesindir. Yüzyıllardır bilinen bir dizi meditasyon ve yoğunlaşma, Buddhist anlayışa özgü kurtuluşa ulaşmanın en önemli anahtarıdır (Kayalı, 2018: 183). İşte tüm bu Buddhist öğretiler ve felsefenin devamlılığı, Buddha'nın ölümüyle tehlikeye girmiş; sözlü Buddhist geleneğin kayıt altına alınması zaruri hale gelmişti. "Buddha'nın ardılı olamazdı. Buddha, dharmayı (yasa) açıklamış ve sanghayı (cemaat) kurmuştu. Şimdi dharmayı derleyip toparlamak yani Kutlu Kişinin (Buddha) vaazlarını bir araya getirerek dinin kurallarını saptamak gerekmektedir" (Eliade, 2017: 282). Buddha'nın ölümünden sonra toplanan Buddhist konseylerde de işte bu kutlu gayeye ulaşmak amaçlanmıştı. Ancak bu faaliyetler yalnızca Buddhizm'in bir din olarak gelişimini desteklemekle kalmayıp tarihsel süreçte; Hint kültüründe, edebiyat, felsefe, din bilimleri ve siyasi tarih alanlarında da birtakım yenilik ve değişimlerin gerçekleşmesine zemin hazırlanmıştır. Sözü edilen bu gerçeklikler ışığında Buddhizm'in Eski Hint tarihinde kurumsal bir yapıya büründüğü ve imparatorluk dini olarak kabul edildiği iki farklı

dönemden bahsedilmektedir. Bunlar; çalışmamıza konu olan Maurya İmparatoru Aşoka'nın çağı ve Kuşan Kralı Kanişka'nın dönemleridir.

2. Maurya İmparatoru Aşoka

Hindistan tarihinde büyük bir öneme sahip İmparator Aşoka'nın hayatını ve devraldığı imparatorluğun yapısını daha iyi anlayabilmek için Maurya İmparatorluğu'nun Aşoka öncesi tarihine bakmak gereklidir. Hint edebî eserlerinde Purāṇalar, Aşoka'nın büyükbabası Çandragupta ve babası Bindusāra'nın saltanat sürelerini sırasıyla 24 ve 25 yıl olarak bildirmektedir. Ancak Buddhist geleneğe göre Bindusāra; 27-28 yıl hüküm sürmüştür. Çandragupta'nın MÖ 324'de kral olduğunu var saydığımızda, saltanatının MÖ 300'e kadar sürdüğünü söyleyebiliriz. Buna göre Bindusāra'nın saltanatı da MÖ 300 ve 273 yılları arasında tarihlendirilebilir.

Bindusāra'nın yerine Eskiçağ Hindistan tarihin en büyük figürlerinden biri olan oğlu Aşoka geçmiştir. Wells, In The Outline of History adlı eserinde Aşoka'yı "Tarihin sütunlarını dolduran on binlerce hükümdar ismi ve onlara ait heybet, nezaket, sakinlik ve kraliyet asilliği arasında; Aşoka'nın ismi neredeyse yalnız bir yıldız gibi parlamaktadır." şeklinde tanımlamıştır (Lahiri, 2015: 20). Bunu imparatorluğunun fiziksel boyutu nedeniyle değil; insan olarak karakteri, savunduğu idealler ve yönetim şekli, anlayışı sebebiyle yapmıştır. Aşoka bir kral olarak, Hindistan tarihinin bilinen ilk ve sınırları itibariyle en büyük imparatorluğuna hükmetmiştir. İran'dan Güney Hindistan'a kadar olan geniş bir bölge, ataları tarafından kendisine miras bırakılmıştır. Ayrıca Kalinga'yı da fethederek imparatorluğunun sınırlarına dâhil etmiştir.

Aşoka'nın tarihe bıraktığı eşsiz miraslardan biri de Hint mimarisinin ve mühendislik becerisinin dikkat çekici anıtları olarak bugüne kadar ulaşan monolitik sütunlar üzerindeki doğal kayalara oyulmuş yazıtlarda yer alan paha biçilmez kayıtlardır. Bu yazıtlar Aşoka'nın hayatının ve yaptıklarının kapsamlı bir somut kanıtı olma özelliği taşımaktadır. Aşoka, ideallerini ve başarılarını kaydetmek için emir veren bilinen ilk Hint kralıdır. Aşoka'nın yazıtları temelde üç farklı sınıfa ayrılabilir;

I- On Dört Kaya Fermanları: Büyük kaya fermanları olarak da bilinmektedir. Bunlar sekiz farklı yer kazılarak bulunmuş, on dört ayrı yazıttan oluşmaktadır. Bunlardan ikisi antik Kalinga bölgesinde, iki farklı yerde bulunan (Dhauri ve Cauğa) iki farklı yazıttır. Bu sebepten genellikle Kalinga fermanları olarak da bilinmektedirler.

II- Küçük Kaya Fermanları: On farklı bölge kazısından çıkartılmış toplamda iki ayrı yazıttan oluşan bir kaya setidir. Küçük Kaya Fermanları, Aşoka'nın saltanatının 11. yılında (kendi yazıtına göre, "seküler bir Buddhist olduktan iki buçuk yıl sonra") yani Kalinga'nın fethinden yaklaşık olarak iki buçuk yıl sonra yazılmıştır (Irwin, 1983: 263).

III- Yedi Sütun Fermanları: Yedi yazıttan oluşan bu seri, orijinali Topra'da bulunan bir sütuna kazılmıştır; ancak günümüzde bu sütun, Delhi'de bulunmaktadır (Mookerji, 2001: 71).

Bu yazıtlardan altıncısı, beş farklı yerde bulunan diğer sütunlara kazınmış durumdadır. Bunlardan birisi Meerut'dan çıkarılmış ve şu an Delhi'de sergilenmektedir.

Çoğunlukla sütun ya da mağara duvarlarına oyulmuş diğer fermanları ise yukarıdakiler gibi ayrı gruplara ayıramayacak kadar çeşitli karakteristik özellikler göstermektedir. “Çağların Kayaları” olarak adlandırılan bu yazıtlar, büyük imparatorun yaşamının ve kariyerinin araştırılması için son derece değerli veriler sunmaktadır. Çok fazla tarihi olaydan bahsetmese de benimsenmiş olduğu yasalar ve Aşoka tarafından konulan kanunları içermesi bakımından son derece önemlidir. Soylu ilkelerinin ve yüksek ideallerinin tarifi yapıldığından neredeyse onun bir otobiyografik görünümü olarak da değerlendirilebilir.

Ne yazık ki bu yazıtlar, yalnızca *Divyāvādāna* ve *Seylan Kayıtları* vasıtasıyla ulaşabildiğimiz Aşoka'nın erken dönem hayatına dair kesin bilgiler içermez. Yalnızca Pāli kaynaklarda kral olmadan önce Uccain valisi olarak görev yaptığı sırada Devi adında bir kadınla evlendiği bilgisine ulaşılmaktadır. Bu evlilikten Mahendra ve Sanghamitra adında iki çocuğu olmuştur (Gokhale, 1948: 58-59). Bu kaynaklar, aynı zamanda Aşoka'yı babasının ölümünden sonra doksan dokuz kardeşini öldürdüğü bir savaşın faili olarak gösteren ve vahşi bir tiran olarak da tasvir etmektedir. Böyle bir savaşın anlatıldığı farklı bir kanıt ise bulunmamaktadır. Hiç kuşkusuz hikâyenin gerçekliği oldukça tartışmalıdır. Kayıtlarda Buddhizm'i yüceltmek için Aşoka'nın adanmışlıktan önceki ve sonraki kariyeri hakkında derin bir zıtlık oluşturulmak amaçlanmış olabilir. Ayrıca kayıtlar Aşoka'nın resmi taç giyme töreninin tahta çıkış tarihinden dört yıl sonra gerçekleştiğini belirtmektedir. Pāli külliyat içerisindeki bir başka anlatı da Aşoka'nın kardeşleriyle tuttuğu savaşta onları öldürmesinin yanı sıra beş yüz veziri de öldürdüğü ifade edilmektedir. Bu durum daha sonra Sanskrit külliyat içerisinde yer alan Avadāna edebiyatına ait eserlerde de beş yüz vezirini öldürdüğü şeklinde yer almaktadır. Bu olaydan sonra “Caṇḍāśoka” unvanıyla taç giydiği düşünülmektedir (Chattopadhyaya, 2010: 53). Aşoka yazıtları da taç giyme töreni ile ilgili olarak benzer bir tarihlendirmeyi vermektedir. Bu sebepten birçok araştırmacı bu bilgiyi tarihi bir gerçek olarak kabul etmiştir (Mookerji, 2001: 72). Ancak unutulmamalıdır ki bu olağan dışı durumun sebebi hakkında herhangi tatmin edici bir açıklama bulunmamaktadır. Ayrıca Smith, bu uzun gecikmenin çok fazla kan dökülmesini içeren tartışmalı bir çatışmadan olabileceği iddiasının sadece gereksiz bir varsayım olduğunu ifade etmektedir. *Seylan Kayıtları* da bu durumun sebebini açıklamaz ve Aşoka'nın taç giyme töreninin tahta çıktıktan dört yıl sonra gerçekleştiğini ifade etmektedir (Smith, 1920: 185). Bu sebepten Aşoka'nın tahta çıkışıyla taç giyme töreni arasında dört yıllık bir zaman farkı olduğu varsayımını kanıtlayan somut neredeyse başka hiçbir genel geçer veri bulunmamaktadır.

Her ne kadar Aşoka tarafından gerçekleştirilmiş korkunç cinayetler efsanesini kabul etmesek de Buddhist yazıtlarda belirtilen taht kavgası ve Aşoka'nın üvey kardeşi Susīma karşısında başarı sağlamasıyla ilgili anlatılarda bir gerçeklik payı bulunabilir. Ancak gerçek ne olursa olsun dört ve beş numaralı taş yazıtlarda, Aşoka'nın akrabalara uygunsuz davranışları kınadığını ve erkek kardeşler, kız kardeşler, diğer akrabalara sevgiyle

yaklaşılması gerektiğini belirttiğini söylemek gerekir (Sen, 1956: 16). Eğer bu ifade doğruysa, Buddhist geleneğin iddia ettiği bütün kardeşlerini öldürdüğü varsayımının da bir kez daha geçerliliğini yitirmiş olduğunu düşünüyoruz.

Aşoka prensken bile bir asker ve devlet adamı olarak yeteneklerini kanıtlamıştır. Uccain’de valilik yapmış ve sonrasında Takshaşilā’ya vali olarak atanarak; oradaki isyanı ordusuyla birlikte bastırmıştır. Tahta çıktıktan sonra da hiç kuşkusuz büyükbabasının ayak izlerini takip ederek fetih ve saldırı politikasını sürdürmüş olması olasıdır. Buddhist metin *Dīvyāvadāna*, Svasa ülkesini fethettiğinden bahseder. Ancak diğer yazıtlarda bahsedilen bu türden tek bahis, tahta çıkışından sekiz sene sonra gerçekleştirdiği Kaliṅga fethidir. Kaliṅga şehrinin gösterdiği direnişin şiddeti ve bu nedenle savaştan kaynaklanan dehşet, On Üçüncü Kaya Fermanı’nda detaylı bir biçimde anlatılır; “Burada yüz elli bin kişi tutsak edildi, yüz bin kişi katledildi ve daha birçoğu öldü” (Mookerji, 2001: 74) ifadeleri yer almaktadır. Kaliṅga’nın fethiyle birlikte Aşoka’nın hâkimiyet alanı tamamlandı ve güney-doğuda daha korunaklı bir sınır sağlandı. Ancak genelde olanın aksine bu durum fetihlere olan açlığını arttırmak yerine; zihninde tam bir tepkiyle karşılaştı. Aşoka’nın büyüklüğü de işte bu olayla ilişkilendirilmektedir. Öyle ki bu savaş, kariyerinde bir dönüm noktası olmuştur.

Pāli külliyata ait Buddhist kaynaklara göre Aşoka, Kaliṅga savaşından kısa bir süre sonra kutsal keşiş Upagupta tarafından Buddhizm’e döndürülmüştür. Bu görüş büyük bir ölçüde fermanları tarafından da desteklenmektedir. On Üçüncü Kaya Fermanı’nda Aşoka olabilecek en dokunaklı dille savaşın sebep olduğu acılar yüzünden pişmanlık duyduğunu ifade eder (Sen, 1956: 17-19). Böylesine derin bir samimiyet ve inanç yansıtıldığından, fermanların bizzat imparatorun kendisi tarafından yazıldığı dahi düşünülür. İmparator savaşın acılarını tümüyle fark etmiştir. Öldürülen ve esir alınan çok sayıda kişi, şiddetle karşılaşmış veya sevdiklerinden ayrı düşmüştür. Aşoka tam olarak bu sebepten Kaliṅga konusunda derin bir pişmanlık hissetmiş ve Kaliṅga’da ölen, katledilen ve tutsak edilenlerin üzüntü verici olduğunu fermanlarında dile getirmiştir.

Dindar bir duygusallık bile olsa dünya tarihinde zafer kazanmış hiçbir hükümdarın böylesine bir ifade kullandığı bilinmemektedir. Ancak Aşoka’ya göre bu ifade; dindar bir duygudan daha fazlasıydı, bu sebepten iki ciddi kararı benimsemesine yol açmıştır. Bunlardan ilki gelecekte olabilecek tüm savaşlardan kaçınmaktır. Bundan sonra politikası herkesle, hatta ormanda yaşayan toplumlarla bile uzlaşmayı seçmek olacaktır. Bu, iyi eylemlere teşvik kararlarının ikincisinin temeliydi. Yani Dharma’sı (Dhamma veya Dindarlık Yasası) yalnızca kendi egemenliğinin bulunduğu halklar arasında değil, dünya çapında yayılmalıydı. Böylece herkes yaralanmama, nefsin kontrol etme ve nezaket gibi nimetlerle kutsanabilirdi. Bu kararlarını benimsemedeki samimiyeti ve onları eyleme çevirmesi birçok fermanla aktarılmaktadır. Silahlarla fetihler yapmaktan vazgeçerek Dharma yoluyla fethetmeyi tercih etmiştir. Bilindiği kadarıyla Aşoka ilkelerine uygun olarak bir daha başka hiçbir savaşa katılmamıştır (Thapar, 1961: 23).

Yazıtlarda kullanılan ifadeleri yorumlamanın zorluğu sebebiyle bazı belirsizliklere rağmen Aşoka'nın taç giyme töreninin onuncu yılında veya daha öncesinde, tümüyle Buddhizm'i benimsediği yönünde sağlam ipuçları vardır. Dolayısıyla Kaliṅga'da gerçekleşen katliamın vicdan azabı; temel ilkesi tüm canlılara zarar vermeme olan bir dine yönelmesinin nedeni olduğuna dair neredeyse hiç şüphe yoktur. Ancak Sanskrit külliyatta yer alan kimi Buddhist kaynaklara göre Aşoka'nın Buddhizm'e döndürülmesini sağlayan kişi keşiş Upagupta değildir. Bu eserlere göre Buddhizm'e döndürülmesinin öncesinde Aşoka'nın buyruğuyla "Aşoka'nın Cehennemi" olarak bilinen bir hapishane bulunmaktadır. Orada Aşoka'nın görevlendirdiği *Divyāvādāna'* da Caṇḍa-giri, *Aṣokāvādāna'* da Caṇḍa Girika olarak adlandırılan celladı tarafından birçok kişinin katledildiği aktarılmaktadır (Chattopadhyaya, 2010: 54). Anlatılara göre Aşoka, o hapishanede ölümü bekleyen Buddhist keşiş Samudra'yı ziyaretinin ardından Buddhist öğretiyi benimsemiştir. Aynı şekilde bahsi geçen bu anlatılarda Aşoka'nın Buddhizm'e döndürüldüğü bu olay sonrasında keşiş Upagupta'yla tanıştığı aktarılmaktadır.

Aşoka, Buddhizm'in felsefesinden çok, etik yönünden etkilenmiş ve yönetiminde de bu öğretiyi benimsemiştir. Hindistan'ın içinde ve dışında öğretisini yayma misyonuyla geziler yapmış ve çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Diğerlerinin kendisini takip edebilmeleri için vaazlar vermiştir. Çeşitli kayıtlarda hayırsever faaliyetlerinin listesi de yer almaktadır. Fakat bütün bunları gerçekleştirirken de imparatorluğunu yönetme konusundaki temel görevlerini aksatmamıştır. Aksine yüksek etik bakış açısı ona, imparatorluk görevlerine ilişkin yeni bir anlayış kazandırmıştır.

Aşoka, kaya yazıtlarında Dharma öğretisini veya ahlaki yaşamın temel ilke ve uygulamalarını öğütleyerek halkının ahlaki gelişimi için özellikle çalışmıştır. Bu doğrultuda aileyi ahlaki hayatın temeline koymuştur. Dinî görüşünde merhamet gibi ahlak öğretilerinin aile içinden başlaması gerektiğini savunur. Aynı şekilde öğretilerini paylaşan gurulara (öğretmenlere) saygı gösterilmeli; ayrıca çileci hayatı benimseyenlere, dostlara, yoldaşlara ve akrabalara da hayırseverlik gösterilmesini öğütlemektedir. Aşoka'nın düzenlediği dinî ve ahlaki yaşamın başlangıç noktası, çevresindeki herkesle doğru ilişkiler geliştirmesi yoluyla ev ve aile yaşamının arındırılmasını hedeflemiştir. Karakter, eylemler ve davranışlar Aşoka'nın ahlaki görüşünce, dinî ritüellerden veya törenlerden daha önemlidir. Aşoka, erdemli ve doğru davranış pratiğini gerçek ibadet olarak tanımlamıştır (Strong, 2008: 149).

Dinin temeli aile içindeki bireyler arasında doğru ilişkinin kurulmasına dayandırıldığından bu söz konusu durum; ev ve ailenin ötesinde topluma da yayılmıştır. Aşoka toplumun düzeni ve inançların uyumluluğu konusunda endişelidir. On İkinci Kaya Fermanı'nın tamamı yalnızca tüm dini mezheplere gösterilecek hoşgörü için değil, aynı zamanda insanların birbirlerine karşı duyduğu saygıyı geliştirmeye yönelik bir çağrıdır. Aşağıdaki önlem ve uygulamalarla da kendi dönemindeki toplumsal sorunların çözümlerini aradığı anlaşılmaktadır. Bunlar ortak zemin veya kök (mūla) gibi tüm dinlerin özünün teşviki; vachaguti (herhangi bir dine karşıtlık düşüncesini yaymamak) uygulanmasıyla veya farklı din ve mezhepleri eleştirilerin kısıtlanmasıyla tüm dinler arasında bir birlik duygusunun

geliştirilmesi; farklı dini mezheplerin temsilcilerinin dinî meclislerde bir araya (samavāya) gelmesi; bahuşruta (hayli bilgili) yani diğer dinlere ait kutsal metinlerin öğrenilmesi gibi uygulamalardı (Sen, 1956: 35). Aşoka her zaman olduğu gibi kendisi de tüm mezhepleri onurlandırarak ve onlara hediyeler vererek örnek olmuştu. Bunun kanıtlarını Barābar tepesi mağaralarını Ācivikalara ithaf etmesinde ve Hint alt kıtasına dışarıdan gelen dinlere, ileriki yaşlarında gösterdiği hoşgörüde görebiliriz.

Gautama Buddha'nın ölümünün ardından ikinci yüzyıl itibariyle; Buddhizm tarihinin artık tek, yekpare bir örgütün yani dinî yapının tarihi olmadığı açıktır. Hindistan'ın farklı bölgelerinde birbirlerinden bağımsız olarak yayılan fazla sayıda mezhep bulunmaktadır. Daha etkili olanları kendi Piṭakalarını yani Buddhist kutsal metinlerini derleyerek bunların; Efendi'nin gerçek sözleri olduğunu iddia etmişlerdir. Bunun temel sebebi Buddhist toplumun farklı görüşleri düzenlemek ve Buddha'nın gerçek sözleri hakkındaki iddiaları çözmek için herhangi bir ruhani liderinin bulunmamasıdır. Buddhist bir keşiş hangi mezhebe ait olduğuna bakılmaksızın herhangi bir manastırda kalabilirdi. Bu aynı zamanda bir manastırın Chātuddisasaṅgha'ya (dört bir yandan keşişlere) ait olduğunu ima etmektedir. Bununla birlikte bazı yazıtlarda genel manastır kurallarına aykırı olsa da bağıştta bulunan kişinin manastıra, kendi taraftarı olduğu mezhebin ismini verdiği kaydedilmiştir (Majumdar, 2001, 381). Aynı manastırda farklı mezhep üyeleri ikamet ettiğinde de iki haftada bir yapılan Uposatha törenlerinde bir takım zorluklar çıkmaya başlamıştır. Çünkü bu törenlerin ön koşullarından biri, törene katılan tüm yerleşik keşişlerin başlangıçta, önceki iki hafta içerisinde disiplin kurallarını ihlal etmediklerini beyan etmeleridir. Mezheplerin disiplin kuralları ve düzenlemeleri birbirlerinden farklı olduğu için kendi mezhebinin kurallarına uyan bir keşiş, diğer mezhepler tarafından suçlu sayılmayabiliyordu. Bu farklılıklardan dolayı iki haftada bir yapılan toplantılar yedi yıl boyunca Pātaliputra'da bulunan Aşokārāma'da yapılamamıştır. Geleneğin devamı için Aşoka'nın Uposatha töreninin manastırında yapılmasını istediği ve gerçekleştiğini görmek için bir veziri görevlendirdiği söylenmektedir. Anlatılanlara göre vezir, kralın emrini uygulamakta çok ileri gitmiş ve uygulamayı reddeden keşişleri infaz etmiştir. Aşoka, vezirin bu uygulamasının acımasızlığı yüzünden derin bir pişmanlık duymuştur. Dönemin en bilgili keşişlerinden olan ve yakın bir ormanda yaşayan Moggaliputta Tissa'dan tavsiye almıştır. Tavsiyesi üzerine Aşoka, kendisini Vibhaccavādinler (Theravādinler) olarak adlandırmayan bütün keşişleri kovmuştur (Conze, 2005: 46). Sonrasında Moggaliputta Tissa öncülüğünde Vibhaccavādinler tarafından bir konye düzenlenmiştir. Moggaliputta Tissa, Buddha'nın gerçek öğretisi olarak kendi görüşünü oluşturmak için Theravādin olmayanların bazı görüşlerini çürütmeye çalışmıştır. Söz konusu görüşlerini Theravādinlerin Abhidhamma Piṭaka'nın beşinci kitabı olarak kabul ettikleri Kathāvatthu adı altında derlemiştir (Majumdar, 2001: 383). Üçüncü Konye'in tarihsel gerçekliği birçok araştırmacı tarafından sorgulanmıştır. Bunun temel sebebi ne Sanskrit yazıtlarında ne de Çinli gezginlerin kayıtlarında yer almaması, saltanatının sonuna doğru Aşoka tarafından yayınlanan bildirimlerde bahsedilmemesi ve Aşoka'nın herhangi bir Buddhist mezhebi destekleyerek diğerlerinin dışlanmasına izin vermeyeceğini belirtmesidir. Aşoka ve

veziriyle belki de hiçbir bağı olmasa da Theravādinler için böyle bir konseyin düzenlenmiş olma olasılığı ile ilgili görüş, Hindistan tarihinde hâkim bir görüştür. Çünkü konseyin gerçekleşmesinden sonra misyonerlerin, Buddhist öğretileri farklı ülkelere yaymak için gönderildiği ifade edilmektedir.

Aşoka fermanlarının çoğunda, dikkatimizi çeken bir diğer kavram ise şiddetsizlik olarak karşıladığımız Ahimsā (şiddetsizlik) inancı ya da öğretisidir. Aşoka, tüm yaşamların kutsallığı konusunda ısrarcıydı. Kendisi de buna örnek olmak amacıyla kraliyet kurbanını ilk önce bir geyik ve iki tavus kuşuyla sınırladı, sonrasında tamamen kaldırmıştı (Sastri, 1988, 239). Ancak şiddetsizlik ilkesi yalnızca yemek ve özel hayatla sınırlı değildi. İlkeyi politika ve uluslararası ilişkiler kapsamında da genişletti. Savaşı tamamen, mutlak bir kötülük olarak ilan ederek ulusal politikasını şiddetten arındırdı. Artık kendini fetih ve zorlayarak topraklarını genişletmeye değil, Dharma'yı genişleterek insanları sevgiyle ahlaki bir hayata yönlendirmeye adanmıştı. Bu sebeple diğer ülkelere karşı askeri seferler düzenlemek yerine, yardım amacıyla Dūtaları (elçi) vasıtasıyla barış misyonları düzenlemekteydi. Böylece Aşoka, tarihte barış ve evrensel birliğin öncüsü olarak öne çıkmış; idealleri yalnızca kendi zamanının değil modern çağın da çok ilerisinde olmuştur.

Aşoka'nın Buddhist inanca olan tutkusuna bir tepki olarak, halefleri Buddhizm'le pek ilgilenmemişlerdir. Aşoka'nın en az dört oğlu vardır. Bunlar Tivara, Kunala, Caloka, ve Mahinda (Mahendra) adlarındadır. *Divyāvadāna*'ya göre Kunala üvey annesinin kıskançlığı sonucu kör olmuş ve daha sonrasında aydınlanmıştır. Mahinda ve Tivara'nın da keşiş olduğu bilinmektedir. Son olarak yalnızca Caloka, Kaşmir bölgesinde hüküm sürmüştür (Gokhale, 1948, 141). Ancak Seylan'a elçi olarak giden Mahinda hariç Aşoka'nın hiçbir çocuğunun veya torununun Buddhizm'i benimsediği net olarak bilinmemektedir. Puşyamitra'nın Maurya İmparatorluğu'nu sonlandırmasıyla beraber Buddhizm'e karşı tepkiler doruk noktasına ulaşmıştır. Bu hoşnutsuzluğun Buddhizm'in yayılması üzerindeki etkisi kesin olarak belirlenmemektedir. Ancak bir süre için popülerlik kazandığı kesindir. Özellikle stüpa ve manastırların arkeolojik kalıntıları ve Mathurā, Sānchī, Bhārhur, Bodh-Gayā ve diğer önemli merkezlerde bulunan çok sayıda yazıt, miladın ilk yıllarındaki olağanüstü gelişimi hakkında neredeyse hiç şüphe bırakmadığını söyleyebiliriz. Aşoka'nın hükümdarlığından sonra siyasi gelişmelerle yeniden şekillenen Hindistan tarihinin diğer bir Buddhist hamisinin tahta çıktığı bilinmektedir. O da Kuşan İmparatoru, Kral Kanişka'dır.

3. Kuşan Kralı Kanişka

Kuşan Hanedanlığı kronolojisine göre, II. Kadphises'ten sonra tahta, ünü Hindistan sınırlarının ötesine geçen ve belki de Kuşan kralları içerisinde en fazla değere layık görülen Kanişka geçmiştir. Kanişka'nın ismi Avrupa tarihi ve kültürü açısından çok büyük bir önem teşkil etmese de Tibet, Çin ve Moğolistan için oldukça önemlidir. Öyle ki Buddhist inanç ve kültür bağlamında Aşoka'dan sonra adından en çok bahsettiren isimdir. Kanişka ismi bu kadar önemli olmasına karşın, ilgili döneme ait tarihi bilgiler oldukça yetersizdir. Üstelik kendisine ait kronolojik bilgiler de oldukça değişkenlik göstermektedir (Smith, 1924: 233).

Genel kanı II. Kadphises'den sonra Kuşan tahtına Kanişka'nın geçtiği yönündedir. Ancak II. Kadphises'in ölüm tarihi ile Kanişka'nın tahta çıkış tarihleri karşılaştırıldığında tam anlamıyla net bir kronolojik denklik elde edilememektedir. Bu konuda nümizmatların madeni paralar üzerinde yaptığı incelemelerin sonuçları farklılık gösterse de araştırmacıların büyük bir bölümü Kanişka'nın, I. Kadphises ve II. Kadphises'den sonra, milattan sonraki birinci yüzyılda yaşadığını iddia ederken bir bölümü de milattan sonra ikinci yüzyılda, M.S. 120'lerde yaşadığı kanaatinde idirler (Smith, 1924: 226). Sircar'da; II. Kadphises ile Kanişka arasında da bir ya da daha fazla sayıda kısa süreli krallın tahta geçmiş olabileceği üzerinde durmaktadır. Zira II. Kadphises'in ölümünden sonra babasının kısa bir süre de olsa devletin yönetimini ele geçirdiği bilinmektedir (Sircar, 2002: 141). Bu durum aslında Kanişka'nın II. Kadphises'in doğrudan halefi olmadığını gösterir ve tahminler Kanişka'nın diğer Yüeci kabilelerinden birinin lideri olabileceği yönünde şekillenir. Bazı araştırmacılar ise Kanişka'nın Vima'nın ölümünden sonraki süreçte Kuşan yönetiminin zayıflığından yararlanmak isteyen istilacı biri olarak bölgeye geldiğini iddia etmektedir (Smith, 1924: 229). Batılı kaynaklar ise; Kanişka dönemini, Hindistan siyasi tarihinin başlangıcından itibaren en popüler ikinci dönem olarak adlandırır.

Kanişka'nın 1. yüzyılda yaşadığını savunanlar, hüküm sürdüğü tarihlerle ilgili olarak da M.S. 78 ile 102 yılları arasını işaret ederler. Bu tarihlendirmeyi destekleyen en önemli kaynaklardan biri olan Çin kaynaklarına göre de Kuşanlar'ın saltanatını bütün Hindistan'a yayan kişi Kanişka'dır. Bu kaynaklarda II. Kadphises'in saltanatının yaklaşık olarak M.S. 65-75'lere kadar devam ettiği belirtilmektedir. Kanişka'nın ise M.S. 1. yüzyılın son çeyreğinde yani 75-99 yılları arasındaki bir dönemde tahta geçtiği bildirilmektedir (Sircar, 2001: 142). Kuşan tarihi araştırmacılarından büyük bir bölümü de Fleet, Kennedy, Bhandarkar ve Zeimal; Kanişka'nın tahta çıktığı tarih ile ilgili olarak M.S. 78'i işaret ederler. Bunun yanı sıra Kanişka'nın tahta geçişi, bir görüşe göre M.S. 278; diğer bir görüşe göre ise M.S. 248'dir. Bu varsayımların hiçbiri kesinlik taşımadığından, tarihlendirme konusundaki belirsizlik bu dönem ile ilgili çalışmaları daha da zorlaştırmaktadır (Sircar, 2001: 143).

Pulleyblank da Kanişka'nın tahta çıkış tarihi ile ilgili olarak Ghirshman'ın da savunduğu M.S. 144 tarihini işaret eder. Göbl ise Kuşan madeni paraları üzerindeki yaptığı incelemeler sonucu Pulleyblank ve Ghirshman gibi M.S. 144 tarihine vurgu yapmıştır. Ancak daha sonraları bu fikrini değiştirmiş ve Kanişka'nın tahta çıkışını ile ilgili M.S. 232 yılı olabileceği konusundaki yorumunu dile getirmiştir. Bu değişikliğe sebep olarak da II. Şapur'un Merr'deki Sasani altın paraları kalıntıları ile I. Hormizd'in Kuşan-Sasani paraları arasındaki bağlantıyı göstermiştir. Bize göre bu tarihlendirme oldukça geç bir döneme işaret eder. Zira eğer Kanişka'nın tahta çıkışını M.S. 232 yılına yerleştirecek olursak kendisinden sonra gelen kralların kronolojisinde açıklanamaz bir değişiklik olur. Ancak bizce Göbl'ün Sasani paraları aracılığıyla ilişkilendirdiği Kanişka adlı Kuşan kralı muhtemelen ikinci ya da üçüncü Kanişka'dır.

Kanişka'nın tahta geçtiği tarihle ilgili olarak yapılan bu varsayımlar bir yana, onun siyasi tarihi ile ilgili olarak çoğu araştırmacı tarafından üstünde fikir birliğine varılan konu, Kanişka'nın, Vima Kadphises'in ölümünden az önce Kuzeybatı Hindistan'a gelerek Devaputra unvanlı Vima Kadphises'in yönetimini ele geçirip büyük Kuşan Hanedanlığının başına geçtiği gerçeğidir (Sircar, 2001: 141-142). Tarihlendirme konusunda bazı eksiklikler ya da anlaşmazlıklar olsa da Kanişka'nın Hindistan'la birlikte, içinde Baktria ve Afganistan'ın da bulunduğu büyük bir bölgede hüküm sürmüş olduğu gerçeğini göz ardı edemeyiz. Onun hükümdarlığı döneminde Kuşan devletinin sınırları Hindistan'ın Madhyadeşa, Uttarapatha ve Aparanta bölgelerine kadar genişletilmişti. Batı'da Bihar'dan doğuda Horasan'a, kuzeyde Hotan'dan güneyde Konkan'a kadar büyük bir bölgede, Kanişka yönetimindeki Kuşanlar egemenliği hâkimdi (Sircar, 2001: 141).

Kanişka dönemindeki epigrafik kayıtlar da onun hâkimiyetinin Pencap, Bhawalpur ve Sindh'in kuzey bölgelerine kadar uzandığını gösterir. Sançi'de yer alan Kanişka dönemine ait kalıntılarda ise Kanişka'nın Sind, Racputana, Malva ve Saurashtra'da egemen olduğu belirtilmiştir. El-Biruni'de *Kitâb'üt-Tahkik Mâ li'l-Hind* adlı eserinde Kanişka'nın idaresinin kuzey Hindistan'dan Afganistan'a kadar uzanan geniş bir bölgede hâkim olduğunu ifade etmiştir.

Çinli ve Tibetli araştırmacılar ise Kanişka'nın başarısını ve Kuşanlar'ın bölgedeki hâkimiyetini Saketa ve Pataliputra'ya düzenlenen seferlere bağlamaktadır. Çin ve Tibet Budhizm'ine ait metinlerde de Kanişka'nın Saketa ve Magadha'daki zaferleri hakkındaki anlatımlara rastlanılır. Bunlardan biri: "...Buddha'nın kutsal sadaka kâselerini, ünlü bilgin Aşvaghosa'yı ve sihirli bir horozu Kanişka'ya teslim ettiği" şeklindeki bir efsanedir (Sinor, 2012: 228). Ayrıca gaddar ve dik başlı bir Parth kralının Kanişka'ya saldırdığı, Kanişka'nın da dokuz yüz bin kişiyi birden öldürdüğü anlatılırken o kadar kişiyi katlettiği için işlediği günahattan dolayı vicdan azabı çektiği söylenir (Sinor, 2012: 228).

Râcatarangiñi ve bazı Buddhist kaynaklar ise Kanişka yönetiminin Keşmir'de de etkili olduğunu bildirir. Hiuen Tsang ise Kanişka'nın sadece başkent Peşavar ve çevresinde egemen olmadığını Tsung-ling dağlarının ötesine kadar olan bölgede hüküm sürdüğünü belirtir. Ayrıca Kanişka'nın sarayında rehin tutulan bir Çin prensesi ile ilgili hikâyeden de bahseder. Bu bilgiler Kanişka'nın kuzey Hindistan'dan Orta Asya'ya kadar uzanan hâkimiyetinin ve Çin'e komşu olan sınırlarının kanıtı olarak gösterilir. Kanişka ile ilgili bazı kayıtlarda Kanişka'nın ölmeden önce şu sözleri söylediği ifade edilir: "Üç bölgenin de tamamına hükmettim. Himayemdeki bütün insanlar sonsuz bir güven ve refah içerisinde yaşadılar. Ancak kuzey bölgelerde başarısız olduğum ise aşikârdır. Bu durumun sebebi ise kuşkusuz ki Çinli General Pan-Çao'nun bitmek tükenmek bilmeyen çabalarıdır." (Sircar, 2001: 143). Bu geleneksel anlatıda Kanişka'nın kuzey bölgelerde mutlak galibiyet ve egemenlik kurmadığının ispatı olarak gösterilir. Pan-çao döneminin en güçlü liderlerinden, imparator Ho-ti'ye vergi ödediği bilinir. Batılı krallıklarla devam eden diplomatik görüşmeler Çin'lilerle sınır çatışmaları ve siyasi anlaşmazlıklar nedeniyle M.S. 8. yüzyıla kadar askıya alınmıştı. M.S. 73-94 yılları arasında Pan-Çao temsilcileri Hotan ve Kaşgar krallarını da himayesi altına

almıştır. M.S. 87 de Kuşan İmparatorunun bir Çin prensesi ile evlenme teklifi Pan-Çao tarafından hakaret olarak sayılmış ve siyasi ilişkiler iyice gerilmişti. Bu siyasi hareketliliğin üzerine Kuşan İmparatorluğu 70.000 süvariye Tsung-ling sınırlarının ötesine göndermiştir. Bu ilerleme, o dönemki Çin siyasi tarihi açısından oldukça şaşırtıcıdır. Zira o güne değin Kuşanlar'ın Çinliler üzerinde böylesine etkili olduğu görülmemiştir. Kuşanlar'ın bu saldırısı, ordunun yorgun düşmesi sebebiyle, Pan-Çao'nun sarayı önündeki mücadelelere rağmen başarılı olamamıştır (Sircar, 2001: 143-144). Çin kaynaklarında Kanişka'nın çok kapsamlı bir fetih politikasına sahip olduğu, ordusunun bile zaman zaman çok yorgun düşmeleri sebebiyle şikâyetçi olduklarını kaydeder.

Kanişka dönemine ait madeni paralarda da tıpkı daha eski dönemlere ait madeni paralarda olduğu gibi, diğer bazı kültürlere ait semboller de resmedilmiş ve tanrı isimleri işlenmiştir. Örneğin Grek güneş ve ay inancı ile ilgili olarak Helios ve Selene'nin hem isimleri hem de tasvirleri Kanişka dönemine ait madeni paralar üzerinde sıkça yer almaktadır. Madeni paralar üzerindeki işlemlerde Grek tanrıları dışında Pers ve Hint tanrı tasvirlerine de yer verilmiştir. Nadir de olsa bazı madeni paraların üzerinde Buddha Şākyamuni tasvirlerinin altında, isminin Grek harfleriyle işlendiğine de rastlamaktayız. Aşoka döneminde Buddha tasvirlerinin diğer tanrılarla birlikte betimlendiği madeni para işlemlerine çokça rastlanmazken Kanişka döneminde bu durum tam tersinedir yani Buddha diğer Hint tanrılarının arasında yer bulmuştur. Söz konusu tavır, yeni Buddhist yaklaşımın bir sonucu olarak değerlendirilir. Zira Kanişka dönemi Mahāyāna mezhebinin doğduğu dönem olarak bilinir. Araştırmacılar saf Buddhizm'in diğer dinsel inançlarla etkileşimi sonucu bu durumun ortaya çıktığını ileri sürerler. Mahāyāna'nın, Buddhizm'in bir kolu olarak Hindu inancı, Zerdüştlük, Hıristiyanlık ve Helenistik etkilerle biçimlenmiş şekli olduğu düşünülür. Hint coğrafyasında doğan ve özellikle de İskender'in Hint seferi sayesinde zamanla dışarı doğru yayılması, böyle bir değişime ve etkileşime sebep olmuş olabilir. Yeniden biçimlenen Buddhizm bu değişikliklerle, ermiş Gautama'nın uygulamalarını içeren bir hal almış, hatta özünde tanrısızlıktan bahsetmesine rağmen tanrılaştırma gerçekleşmiştir. Bu durum aslında erdemli öğretiler zinciri biçiminde gelişen Buddhizm'in zamanla, günahkâr inanırları ile tanrı arasında iletişimi sağlayan bir dine dönüşmesine sebep olmuştur. Böylece Buddha kendisine ibadet edilen bir tanrı olarak diğer Hint tanrı panteonu içindeki yerini almıştır. Kanişka sonrası dönemde örneğin Harsha döneminde de bu durum devam etmiş Şiva ve Buddha'ya eşit derecede hürmet gösterilmiştir (Smith, 1924: 232-233). Kanişka, Buddhist bir imparator olarak tanınır; ancak onun dönemine ait madeni paralarda yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Yunan, Sümer, İran ve Hindu tanrılarının çoğuna rastlanılırdı: Şiva, Şākyamuni Buddha, rüzgâr tanrısı Oada (İran), Vayu (Hint); ateş tanrısı Athşo/Ataş (İran); ay tanrısı Mao, Güneş tanrısı Miro (İran: Mitha, Hint: Mitra), Sümer ana tanrıçası Nana, Nanaia, savaş tanrısı Orlando, Yunan güneş tanrısı Helios, ay tanrıçası Selena işte bu bahsi geçen tanrılardan bazılarıdır. Kanişka dönemi madeni paralarındaki bu çeşitliliğin, Kuşan İmparatorluğunun komşu coğrafyalardaki siyasi güçlerle olan münasebetlerinin bir sonucu olduğu kanısı uyandırmaktadır. Zira bu ilişkiler, zamanla Kuşanlar'ın kültürel ilişki ve etkileşimlerinin de

bir parçası olmuş ve ilgili kültürel öğeler, paraların dahi üzerinde yer almayı başarmıştır. Kanişka döneminin sonrasında da komşu ve batılı devletlerle yürütülen siyasi faaliyetlere devam edilmiş; özellikle yabancı istilacıların bölgeye girişleri Kuşanlardaki siyasi ve kültürel gelişmeleri etkilemeye devam etmiştir. (Sircar, 2001: 143-144). Kanişka'nın başkenti Purushapura –modern Peşavar- Afgan dağları ile Hint düzlükleri arasındaki bölgede güvenliği sağlanmış önemli bir merkezdi. Koyu bir Buddhist olan Kanişka bu şehre, güzelliği ve ihtişamı ile dünya harikalarından biri sayılabilecek anıtsal bir yapı inşa ettirmişti. Bu anıt bütün ihtişamıyla yıllar boyunca ayakta kalmayı başarmıştı. M.S. 844 ile 892 yılları arasında hüküm süren Magadha kralı Devapāla'nın başkeşişi Nālanda'nın eğitmeni olarak M.S. 9. yüzyılın sonlarına değin bu Buddhist eğitim merkezinde görev yaptığı bilinir. Muhtemelen Müslümanların Hindistan seferlerine kadar bu yapı hizmet vermeye devam etmiştir. Ancak müslümanların istilasından sonra diğer Buddhist yapılar gibi bu anıt da yok edilmiştir. Kanişka güçlü ordusunun yardımıyla Kaşgar, Yarkent ve Hotan'ı fethetti. Ayrıca Çin sınırlarından başlayarak Türkistan eyaletlerinin bir bölümünü ve Tibet'in kuzeyinden batı Pamir'e kadar uzanan bölgede birçok eyaleti de ele geçirmeyi başarmıştı. Benzer bir hedefle MÖ 90'larda bu zorlu maceranın peşinden giden Vima Kadphises ise başarısız olmuştu. Üstelik Kuşanlar Çin'e uzun bir süre vergi ödemek zorunda bırakılmıştı. Pan-cho'nu ölümü ve Kanişka'nın tahta geçmesinden sonra bu zorunluluk ortadan kalktı. Sinor, Kanişka'nın büyüklüğünün, askeri başarılarından çok barışçıl amaçları, din, sanat ve kültür alanındaki başarılarından kaynaklandığını ifade eder. Buddhist gelenek, Kanişka'yı Aşoka'dan sonra, Buddhizm tarihindeki en önemli kişi olarak addeder. Öyle ki onun himayesinde, kutsal Buddhist Edebiyat yeniden düzenlenmiş, açıklayıcı incelemeler derlenmiş ve kabul edilmiş mezheplerin kapsamı on sekiz mezhebi içine alacak ölçüde genişletilmiştir. Hiuen Tsang; "Kanişka'nın yeni ve zengin bu edebiyatı bakır levhalar üzerine işletip, taş muhafazalar içine yerleştirerek, özellikle bu amaç için yapılmış bir stupa içinde saklattığını nakleder... Edebi kaynaklarda da, ondan rehber dost anlamına gelen 'Kalyana Mitra' olarak bahsedilir ve Aşvaghōṣa, Paṣya, Vasumitra ve Sangharashka gibi tanınmış Buddhist bilginlerle ilişkilendirilir." Kanişka'nın Buddhizm'in Sarvastivada okulundan, geleneğinden yana olduğu bilinir. Ancak o da Aşoka gibi, imparatorluğun çok kültürlü unsurlarını hesaba katan bir dini hoşgörü politikası izlemiştir (Sinor, 2012: 232).

Buddhist gelenekte eserleri sebebiyle adından sıkça bahsedilen bir diğer isim ise şüphesiz ki Aşvaghōṣa'dır. İlgili literatürde aslında bir edebiyatçı olarak anılmakla birlikte kendisine atfedilen eserleri, Buddhizm'in farklı mezheplerince birer kutsal kitapmışçasına değer görmektedir. Buddhist anlayış Aşvaghōṣa'nın, MS 1. yüzyılda Kuşan kralı Kanişka'nın sarayında ve himayesinde yaşamış olduğunu ileri sürmektedir. Buddhist bir şair olarak eserlerinde Buddhizm'in propagandasını yapmıştır. Elbette ki onun Kanişka'nın sarayında ikamet etmiş olması bir tesadüf değildir. Buddhizm hakkındaki yorum ve görüşlerinden etkilenen Kanişka'nın, onu Gandhara'dan getirttirerek sarayında ağırladığı ve kendisinin isteği üzerine toplanan Buddhist konseyde başkan yardımcılığı görevine getirildiği bilinmektedir. Buddhist efsanelerde Kanişka'nın Pataliputra'ya saldırdığı ve Buddhist ermiş

Aşvaghōṣa'yı alıp götürdüğü anlatıla gelir. Bu efsane Kanişka ve Aşvaghōṣa'nın çağdaş olduklarının bir ispatı olarak sayılır. Eğer bu kronolojik bilgiyi doğru olarak kabul edersek Kuşan Hanedanlığının Kanişka döneminde batı Hindistan'ı da himayesi altına aldığı sonucuna da kolaylıkla varabiliriz. Dahası Kanişka döneminden Vasudeva dönemine kadar olan süreçte Kuşan Hanedanlığının Bihar'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada egemen olduğu anlaşılır (Smith, 1924: 233-234). Kanişka'nın Buddhizm'e olan hayranlığı ile ilgili olarak boş vakitlerinde saray hizmetinde olan Buddhist bir ermişin gözetimi altında Buddhist öğretilerini çalıştığı nakledilir. İşte bu çalışmaları sırasında farklı ekollerdeki Buddhist okullarının birbiriyle çelişen düşünce ve ifadelerini fark eder. Hocası saygıdeğer Parsha'ya otoriter bir gücün bu durumla ilgili ortaya çıkan kargaşaya dur demesi gerektiğini söyler. Hocası Parsha, Kanişka'yı onaylar bir tavırda başını sallar ve Buddhist teologlardan oluşan bir meclisin toplanması gerektiğini ifade eder. Aslında düzenlenen bu toplantıya davet edilenlerin büyük bir bölümü Sarvāstivādinler yani Hīnāyanacılarıdır. Ancak küçük bir grup ise Mahāyānacıları temsilen toplantıya çağrılmıştır. Bu konseyin Kundala-Vana-Virāha adı verilen bir manastırda toplanmış olabileceği ifade edilmektedir. Ayrıca konseyin toplanma amacının Buddhizm ile ilgili el yazmalarını ve şerhlerini bir araya getirmek olduğu ifade edilir. Konseyin başkanlığını Vasumitra yaparken başkan yardımcılığını Aşvaghōṣa'nın üstlendiği bilinir (Sircar, 2001: 146).

Keşiş Paramārtha da konsey hakkında bir takım detaylı açıklamalar yapmıştır. Konseyin Keşmir'de toplandığını ileri sürmüş ve Sarvāstivādinlere ait olan Abhidhamma Piṭaka'nın temelini atıldığı bu toplantının sonrasında Vibhāṣhā-śāstralar'ın da derlendiğini ve bu işlemin yaklaşık on iki yılda tamamlandığını aktarmaktadır (Majumdar, 2001: 384). Tibetli tarihçi Tāranātha da Konsey hakkında açıklamalar yapmıştır. Konseyde on sekiz mezhebin hepsi, Buddha'nın sözleri olduğu iddia edilen sözlerin doğru olduğunu kabul ederek mezhepsel yorumlarını belirtmişlerdir. Konsey'in önde gelen keşişlerinin çoğunun Sarvāstivādin mezhebinden oldukları açıktır. Dolayısıyla farklı mezheplerin yorumlarını dinlemiş olsalar da Sarvāstivādinlerin yorumlarına öncelik tanımış olabileceği iddia edilmektedir. Kanişka'nın Konsey üzerinde doğrudan herhangi bir etkisi olup olmadığı bilinmemektedir, ancak onun himayesinde yapıldığı ileri sürülmektedir. Ayrıca genel kanı Üçüncü Konsey'in Theravādinler tarafından toplandığını; Dördüncü Konseyin ise Sarvāstivādinlerce düzenlendiği ileri sürülmektedir. Bu konseyde alınan kararlar, Buddhizm düşüncesinin ve tarihinin yeniden şekillenmesinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Konsey sonrasında Buddhizm zamanla mezheplere ayrılmış ve Hindistan dışı coğrafyalara yayılmaya başlamıştır. Aşvaghōṣa da diğer paydaşlarıyla birlikte bu sürecin şekillenmesinde önemli bir görev üstlenmiş ve yeniden şekillenen Buddhizm tarihinde etkin bir yer almıştır. Bu durumun bizce en önemli sebebi, iyi bir Buddhist keşiş olmasından ziyade, edebî dehasını bu amaç için kullanmış olmasıdır. Bir düşünür, dahası yazar olarak ortaya koyduğu yapıtlar, Buddhist kültür tarihi açısından paha biçilmez bir değere sahiptir. Üstelik bu eserler sadece Buddhizm'in doğduğu Hint'te değil, öncelikle Çin, sonrasında da çevirileri yoluyla bütün Buddhist coğrafyayı ve toplumlarını etkilemiştir. Onun bu başarısı, sahip olduğu yorumculuk ve edebî güçlerinin sonucudur. Öyle ki sadece dinî bilgi verici metinler yazan bir yorumcu

değil, Hint Edebiyatı geleneğine hâkim, önemli bir kâvyâ yazarı da olmuştur. Oldukça sınırlı olan Sanskrit dilinde yazılmış Buddhist metin koleksiyonunun da ilk temsilcilerindendir. Hint, Çin, Tibet ve hatta batılı Edebiyat tarihçilerinin, Buddhist geleneğe ait birçok eseri Aşvaghosha'ya atfetme çabaları da bu yeteneğinin bir sonucudur. Kısacası Aşvaghosha, Buddhist gelenekleri ve öğretileri eserlerinde ustalıkla yansıtan bir deha olmasının dışında, Buddhist geleneğin Kanişka dönemi sonrasında da dünyaya yayılma sürecinin kıvılcımını oluşturan fikir adamlarından biri olduğu kanısını bizde uyandırmıştır.

SONUÇ YERİNE

Bu çalışma kapsamında Maurya İmparatoru Aşoka ve Kuşan Kralı Kanişka dönemlerinde Buddhizm tarihinde gerçekleşen önemli gelişmeler ve değişimler derlenerek aktarılmıştır. Bu konunun seçilmesinin asıl sebebi Maurya İmparatoru Aşoka ve Kuşan Kralı Kanişka'nın Buddhist öğretileri yalnızca kişisel hayatlarında değil; devlet yönetim sistemlerinde de kullanmış olmalarıdır. Bu doğrultuda ikisinin de barışçıl yaklaşımları, askeri zaferlerden vicdan azabı duyuyor oluşları, kanlı hükümdarlıklar tarihi için de dikkat çekici olmuştur.

Çalışmamız kapsamında da görüldüğü gibi Buddhizm, tarihî kurucusunun ölümünün ardından tek bir mezhebin tarihi olmaktan çıkmıştır. İki hükümdarın da Buddhizm içerisinde vuku bulan karışıklıkları çözmek istedikleri ve bu doğrultuda bir orta yol aradıkları görülmektedir. Öyle ki ilgili fikir ayrılıkları sonucunda, Buddhist mezhepler tarihi olarak nitelendirebileceğimiz bir dönem yaşanmıştır. Bu sebeple de her ikisinin de çağında, tartışmalı da olsa iki büyük Buddhist Konseyin gerçekleştiği varsayılmaktadır. Ayrıca İmparator Aşoka'nın Hint alt kıtası dışında gerçekleştirdiği misyonerlik çalışmaları, Buddhizm'in diğer ülkelere yayılmasında bir öncü görevi görmüş; daha sonrasında Kral Kanişka'nın kurduğu önemli kültürel bağlar sonucunda, Mahâyâna mezhebinin yükseliş dönemi yaşanmıştır. Öyle ki bu yenilenen haliyle Buddhizm, gitgide güç kazanmış ve popüleritesini arttırmıştır. Hatta bir dönem için diğer Hint menşeli dinî oluşumları da gölgesinde bırakmıştır. Akabinde Hindistan sınırlarının dışına çıkmış ve nihayetinde bir dünya dini haline gelmiştir. Bugün de etkisi hiç de azımsanacak bir durumda değildir. Dünyadaki inanırılarının sayısı bakımından Hıristiyanlık, İslamiyet, Hinduizm'den sonra Buddhizm gelmektedir yani dünya nüfusunun dördüncü büyük cemaatine sahiptir. Hazırlamış olduğumuz bu derlem çalışmasında yukarıda bahsi edilen gelişmeler, kronolojik olarak sıralandığından bu alanda çalışacak araştırmacılara bir kaynak görevi görebileceği düşünülmektedir. Zira söz konusu dönemin tarihsel arka plan bilgisinin aktarıldığı bu makalenin, sosyal bilimlerin ilgili tüm disiplinlerine fikir verebileceği ve yapılacak olan sonraki çalışmaların literatür bilgisini destekleyebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Conze, Edward (2005). *Kısa Budizm Tarihi*. İstanbul: Yol Yayınları.
- Chattopadhyaya, Debiprasad (2010). *Tāranātha's History of Buddhism in India*. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers.
- Eliade, Mircea (2017). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2*, (Çev. A. Berktaş), İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım.
- Gokhale, Balkrishna Govind (1948). *Buddhism and Asoka*. Baroda: Padmaja Publications.
- Kayalı, Yalçın (2018). *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*. Konya: Çizgi Kitabevi,
- Irwin, John (1983). "The True Chronology of Aśokan Pillars". *Artibus Asiae Journal*, 44(4): s. 247-265.
- Lahiri, Nayanjot (2015). *Ashoka in Ancient India*. Cambridge: Harvard University Press.
- Majumdar, Ramesh Chandra (2001). "Religion and Philosophy". *The History and Culture of The Indian People, The Age of Imperial Unity*, (Editor: R. C. Majumdar), Bombay: Bharatiya Vidya Bhavan.
- Mookerji, Radha, Kumud (2001). "Asoka, The Great". *The History and Culture of The Indian People, The Age of Imperial Unity*, (Editor: R. C. Majumdar), Bombay: Bharatiya Vidya Bhavan.
- Nakamura, H. (2012). *Budha*, (Çev. Z. Seyhan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Sastri, Kallidaikurichi Aiyah Nilakanta (1988). *Age of the Nandas and Mauryas*. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Sen, Amulyachandra (1956). *Asoka's Edicts*. Calcutta: The Indian Publicity Society.
- Sinor, Denis (2012). *Erken İç Asya Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sircar, D. C. (2001). "Kushanas The History and Culture of The Indian People, *The Age of Imperial Unity*, (Editor: R. C. Majumdar), Bombay: Bharatiya Vidya Bhavan.
- Smith, Vincent Arthur (1920). *Asoka: the Buddhist Emperor of India*. Oxford: The Clarendon Press.
- Smith, Vincent Arthur (1924). *The Early History of India From 600 BC to The Muhammadan Conques*. Oxford: Oxford Clarendon Press.
- Strong, John (2008). *The Legend of Aśoka: A Study and Translation of the Aśokāvadāna*. Delhi: Motilal Banarsidass Publications.
- Thapar, Romila (1961). *Aśoka and the Decline of the Mauryas*. Oxford: Oxford University Press.